

законодавства, наближенням до європейських стандартів приватного права та посиленням гарантій захисту приватних прав. Загалом ефективна гармонізація цієї сфери потребує комплексного підходу, який охоплює законодавчі зміни, розвиток доктрини та узгодження судової практики.

### **Список використаних джерел**

1. Харитонов Є. О. *Цивільне право*: підручник. Одеса: Фенікс, 2022. 512 с.
2. Зуб І. В. Щодо окремих аспектів Концепції оновлення Цивільного кодексу України. *Нове українське право*. 2024. № 4. С. 26–30. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/article/view/75> (дата звернення: 25.05.2026).
3. Валько Л. А. Гармонізація законодавства України та ЄС у сфері захисту прав споживачів цифрових послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2024. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320203> (дата звернення: 25.05.2026).
4. *Ukraine Report 2024 (Звіт Європейської Комісії щодо України)*. European Commission, 2024. URL: [https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024\\_en](https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en) (дата звернення: 25.05.2026).

**БІЛЯНСЬКА Наталія Володимирівна,**  
кандидат юридичних наук, професор  
завідувач кафедри цивільного права та процесу  
Державний податковий університет,  
м. Ірпінь (Київська область)

## **СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА**

Основною метою спадкового права є підтримання безперервності майнових правовідносин шляхом переходу прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців. У мирний час воно функціонує на основі усталених процедур, що передбачають участь нотаріальних органів, судів та інших інституцій. Проте запровадження воєнного стану в Україні поставило перед правовою системою нові виклики: масові випадки загибелі військовослужбовців та цивільних осіб, обмежений доступ до нотаріальних послуг, проблеми з документальним підтвердженням фактів смерті та родинних зв'язків, проблеми з реєстрацією майна, необхідність визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини, втрата документів тощо. В таких умовах спадкування набуває особливого значення як інструмент захисту майнових прав громадян та забезпечення соціальної стабільності в суспільстві.

Правовий режим воєнного стану може передбачати обмеження окремих прав, проте це не повинно нівелювати основні гарантії спадкування. Звісно, на сьогодні вже напрацьовано певні механізми здійснення спадкових прав, проте на практиці виникають труднощі з їх реалізацією.

Перше питання, яке потребує уваги, – це визначення місця відкриття спадщини. Відповідно до статті 1221 ЦК України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна [1]. В умовах воєнного стану гостро постає питання визначення місця відкриття спадщини, якщо мова йде про тимчасово окуповані території або території, де ведуться активні бойові дії, де здійснення нотаріальної діяльності нотаріусами є ускладненим або взагалі неможливим. У період дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, та протягом шести місяців з дня його припинення або скасування у випадку, якщо місцем відкриття спадщини є населений пункт, на території якого органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, територія, на якій ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупована Російською Федерацією територія, щодо яких не визначено дату завершення бойових дій або тимчасової окупації, дату відновлення здійснення своїх повноважень органами державної влади у повному обсязі, заява про прийняття спадщини, інші заяви щодо спадщини в межах спадкової справи подаються нотаріусу незалежно від місця відкриття спадщини (пункт 21 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України) [1].

Разом з тим, з практичної точки зору ситуація ускладнюється тим, що повноваження нотаріуса не обмежуються лише заведенням спадкової справи та її державною реєстрацією в Спадковому реєстрі. Це тягне за собою низку інших дій, які має вчинити нотаріус – визначити склад спадкового майна, яке знаходиться на відповідних територіях, вжити заходів до охорони майна тощо. А в умовах воєнного стану, якщо майно перебуває на тимчасово окупованій території або на території, де ведуться активні бойові дії, здійснювати такі дії стає досить складно або неможливо.

Поряд з цим постає питання щодо місця видачі свідоцтва про право на спадщину в умовах воєнного стану. Відповідно до статті 66 Закону України «Про нотаріат» свідоцтво про право на спадщину видається за місцем відкриття спадщини [2]. Проте, як ми зазначали раніше, в умовах воєнного стану заява про прийняття спадщини може подаватися будь-якому нотаріусу незалежно від місця відкриття спадщини. Відтак місце відкриття спадщини та місце заведення спадкової справи не завжди збігаються між собою, що створює незручності для спадкоємців, особливо у випадках необізнаності щодо всіх юридичних аспектів здійснення нотаріальної діяльності. В результаті спадкоємці змушені звертатися до суду за захистом своїх прав.

Наступне питання стосується порядку обчислення строку на прийняття спадщини. За загальним правилом такий строк має обчислюватися з часу відкриття спадщини. Проте, у період дії воєнного стану в Україні та протягом двох років з дня його припинення або скасування у випадку, якщо смерть фізичної особи

zareestrowana пізніше ніж через один місяць з дня смерті такої особи або дня, з якого її оголошено померлою, строк на прийняття спадщини обчислюється з дня державної реєстрації смерті особи. При цьому часом відкриття спадщини вважається день смерті спадкодавця або день, з якого спадкодавець оголошено померлим, незалежно від часу державної реєстрації смерті (пункт 20 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України) [1]. Відтак в умовах воєнного стану не завжди строк на прийняття спадщини обраховується з часу відкриття спадщини. Таке положення дійсно дає можливість майбутнім спадкоємцям не пропустити строк на прийняття спадщини (особливо в ситуаціях, коли різниця в часі між днем смерті особи та днем державної реєстрації її смерті складає більше 6-ти місяців), хоча нотаріусам це певною мірою ускладнює процедуру обчислення строку на прийняття спадщини, оскільки необхідно враховувати не лише день смерті чи оголошення фізичної особи померлою, але і день державної реєстрації її смерті.

Слід відзначити, що на сьогодні поступово формується і судова практика, яка враховує надзвичайні обставини та забезпечує баланс між формальними вимогами і реальними потребами громадян. Зокрема, у випадку коли спадкодавець на час смерті проживав за межами України і до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні. Якщо спадкоємець не подав у визначений законом строк нотаріусу за місцем знаходження нерухомого майна в Україні заяву про прийняття спадщини, він не може вважатися таким, що прийняв спадщину. Прийняття спадщини за межами України не свідчить про прийняття спадщини, яка знаходиться в Україні. Такий факт не має юридичного значення для спадкування права на нерухоме майно, розташоване на території України (постанова ВС від 13.03.2023 у справі № 398/1796/20, провадження № 61-432сво22) [3].

Також ВС у постанові від 13.11.2023 у справі № 638/7337/21 (провадження № 61-10629св23) зробив висновок щодо місця відкриття спадщини, яка знаходиться на непідконтрольній території: спадкоємець має право звертатися із заявою про прийняття спадщини в будь-якому місті на території України (вільній від окупації), до державного, приватного нотаріуса або в сільських населених пунктах – уповноважений на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування [4].

У разі, якщо останнім місцем проживання спадкодавця є тимчасово окупована територія, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів (постанова ВС у справі від 03.04.2024 № 186/1459/24, провадження № 2/0186/796/24) [5].

Підсумовуючи, слід зазначити, що спадкування в умовах воєнного стану має свої особливості та потребує запровадження дієвих правових механізмів, які б враховували специфіку надзвичайних обставин. Вирішальне значення у забезпеченні реалізації спадкових прав має судова практика, яка по суті компенсує обмеження у здійсненні нотаріальної діяльності. А подальший розвиток спадкового права має

ґрунтуватися на принципі непорушності та захисту приватних прав навіть у надзвичайних умовах.

### ***Список використаних джерел***

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 08.05.2026).
2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#top> (дата звернення: 08.05.2026).
3. Постанова ВС від 13.03.2023 у справі № 398/1796/20 (провадження № 61-432сво22). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871518> (дата звернення: 08.05.2026).
4. Постанова ВС від 13.11.2023 у справі № 638/7337/21 (провадження № 61-10629св23). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114848910> (дата звернення: 08.05.2026).
5. Постанова ВС від 03.04.2024 у справі № 186/1459/24 (провадження № 2/0186/796/24). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121336873> (дата звернення: 08.05.2026).

**БИЧКОВА Світлана Сергіївна,**

доктор юридичних наук, професор  
головний науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,  
м. Київ

## **ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ З ОГЛЯДУ НА ПЕРЕШКОДИ ЕФЕКТИВНОМУ СУДОЧИНСТВУ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Зловживання процесуальними правами на сьогодні можна розглядати серед ключових загроз ефективності цивільного судочинства, адже правосуддя у цивільних справах дедалі більше залежить від процесуальної поведінки учасників судового процесу. Наявна судова практика свідчить про збільшення випадків використання ними процесуальних прав для перешкоджання здійсненню правосуддя загалом або принаймні у розумні строки. Це питання потребує нагального вирішення з огляду на умови воєнного стану, які суттєво впливають на ефективність захисту приватних прав та інтересів.

Неприпустимість зловживання процесуальними правами законодавцем визначено як одну із основних засад (принципів) цивільного судочинства (п. 11 ч. 3 ст. 2 ЦПК України), що виявляється, як простежується із нормативного формулювання положень частин 1, 2 ст. 44 ЦПК України, в покладенні на учасників судового процесу (учасників справи, представників, інших учасників судового